

A könyvtáros mint rendszergondolkodó, avagy unalmas-e a szabványosítás

Amióta van könyvtárosság, létezik a rendszerezési vágy, ami a normalizálásra való törekvésben ölt testet. A szabványok alkalmazása önmagában talán unalmas, szűk keretek közé szorít, a szabványok kitalálása, kidolgozása azonban tág teret enged kreativitásunknak. A jó könyvtáros tehát egyszerre afféle bürokrata, aki szereti a szabályokat és a szabályozottságot, az előre kijelölt korlátokat, egyben alkotó elme, aki maga is szívesen veszi ki részét a korlátok kijelöléséből. A rendszerszemléletű gondolkodás áldás a könyvtáros számára, mindaddig legalábbis, amíg felismeri, hogy a világ rendszerbe foglalása csak bizonyos határok között lehetséges, a normalizálásnak megvannak a maga terei. Amennyiben ez nem tudatosul bennünk, úgy járhatunk, mint *Julius Wilhelm Hamberger*, a müncheni Hof- und Staatsbibliothek valamikori igazgatója, akit a világban létező ismeretek osztályozása iránti elkötelezettség „episztemológiai kétségbeesésbe”, végső soron az őrület állapotába sodort.¹

A szabványosítás talán nem a könyvtárosok kedvenc területe, ugyanakkor az utóbbi időben nem is volt túl sok lehetőségük arra, hogy közelebbről foglalkozzanak vele. Ezért, illetve a könyvtári szabványosítási tevékenységet felélesztő Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottság megalakulása² miatt is időszerűnek érezzük, hogy körüljárjuk a témát, választ keresve például olyan kérdésekre, hogy miről is szól a szabványosítás, vagy hogy miért szükséges a könyvtárosoknak részt venniük a nemzetközi szabványosítás folyamataiban, és hogyan tehetik ezt meg.

A szabványosításról általában

A szabványosítással kapcsolatban felmerülő első kérdések általában a szabványok hatályát és számonkérhetőségét firtatják. Érdemes tehát a jogszabályok oldaláról közelítenünk a kérdéshez, annál is inkább, mert a nemzetközi joghoz való igazodás előtt Magyarországon a szabványok is jogszabály erejű hatállyal bírtak, így tehát az állampolgárok ugyanúgy kötelesek voltak azokat betartani, mint a jogszabályi előírásokat. A jogszabályokhoz való viszonyítás emellett lehetőséget ad egy olyan definíciós keret megalkotására, amely átláthatóvá teszi a szabványok szerepét a műszaki szabályozás világában.

A szabványosítás tehát a műszaki szabályozással való foglalatosságot jelenti, a fogyasztók érdekében kifejtett egységesítő és szabályozási tevékenységet, jelesül műszaki szabványok fejlesztését és implementálását abból a célból, hogy maximalizáljuk az illeszthe-tőséget (kompatibilitást), a rendszerek közötti átjárást (interoperabilitást), a biztonságot, az ismételhetőséget, illetve a minőséget³. A vonatkozó jogszabályi definíció alapján: „A szabvány elismert szervezet által alkotott vagy jóváhagyott, közmegegyezéssel elfogadott olyan műszaki (technikai) dokumentum, amely tevékenységre vagy azok eredményére vonatkozik, és olyan általános és ismételten alkalmazható szabályokat, útmutatókat vagy jellemzőket tartalmaz, amelyek alkalmazásával a rendező hatás az adott feltételek között a legkedvezőbb.”⁴

A szabványosítás elsődleges célja a termékek és szolgáltatások cseréjének előmozdítása a kereskedelem műszaki akadályainak kiküszöbölésével.

A műszaki szabályozás két fő dokumentumtípusa közül a *szabvány* az egyik, a másik a *jogszabály*. Bár a két dokumentumtípus között fontos különbségek vannak, *alkalmazásuk, feladataik tekintetében kiegészítik egymást*.

A két dokumentumtípus összetetését az alábbi táblázat tartalmazza:

szempont	jogszabály	szabvány
tartalma a műszaki szabályozás szempontjából	általános elvek, alapvető biztonsági követelmények, bizonyítási és engedélyezési eljárások	a műszaki megvalósítás konkrét és részletes szabályai
a tartalom változása	viszonylag hosszú időn át változatlan	a műszaki fejlődésnek megfelelően változik
Ki dolgozza ki?	az állam jogalkotó szervei	a mindenkor kormányzattól független, önkéntes alapon működő magánjogi szervezet: Magyar Szabványügyi Testület (MSZT)
Közmegegyezést tükröz?	kibocsátásának nem feltétele a közmegegyezés kialakítása	széles körű, demokratikus egyeztetési eljárást követően fogadják el
Ki finanszírozza?	állami költségvetés	alapvetően az MSZT saját bevételei
Kötelező?	igen	önkéntes
Szerzői jogi oltalom alatt áll?	nem	igen ⁵ (Magyarországon 2002. január 1-étől; a nemzeti szabványok esetén jogsult: MSZT)

Mit jelent a szabványok alkalmazásának önkéntessége?

Ezen a ponton érdemes kitérni az önkéntesség kérdésére, amely látszólagosan halványítja a szabványok jelentőségét.

Fontos tudnunk, hogy jóllehet ezeknek a szabályozó dokumentumoknak az alkalmazása valóban elsősorban „bölcés belátás” kérdése, adott szabvány(ok) alkalmazása vagy éppen figyelmen kívül hagyása döntő lehet például egy peres eljárás során. És ez nem csupán a jogszabályi és szerződésekből található szabványhivatkozások miatt van így.

Amit az önkéntesség elve megenged, az a szabványokban foglalt követelményektől való *pozitív irányú* – például egy új, eddig ismeretlen technológia alkalmazásából eredő – *eltérés*. Ennek oka éppen az, hogy ne álljunk a fejlődés útjába, és fogadjuk el, hogy ugyanaz a cél többféle módon is megvalósítható. A szabvány tartalma ugyanakkor továbbra is az a minimumkövetelmény-rendszer, amelynek meg kell felelni, az attól való pozitív eltérés – különösen egy jogszabályi szabványhivatkozás esetén – többletbizonyítási kötelezettséget vonhat maga után, a negatív eltérés pedig – mondanunk sem kell – nem megengedett. Összefoglalva: a szabványalkalmazás általánosságban a leginkább költségghatékony megoldást jelenti.

Szabványhivatkozások

A szabványok „ereje”, illetve haszna különösképpen a rájuk való hivatkozásokban mutatkozik meg.

Ami a jogszabályi szabványhivatkozásokat illeti, bár az 1995. évi XXVIII. törvény értelmében a nemzeti szabványok alkalmazása önkéntes⁶, és nincs mód arra, hogy szabványt jogszabállyal kötelezővé tegyünk, azt továbbra is kimondhatja jogszabály, hogy meghatározott szabványok alkalmazása esetén a jogszabály vonatkozó követelményei is teljesülnek.⁷ Ez voltaképp a példaként való hivatkozás esete (szemben a korábbi kizárólagos hivatkozással). Nem szabad elfelejteni, hogy a hivatkozott szabványban foglaltaktól eltérő megoldás választása maga után vonja a másféle bizonyítás kötelezettségét (esetként akár külső közreműködő, pl. tanúsító szervezet, szakértő stb. bevonásával).

Említést érdemel továbbá a szerződésekbe foglalt hivatkozás, amely a szerződő felekre nézve kötelező alkalmazást jelent, valamint a bírósági perekben előforduló hivatkozás, amelynek lényege, hogy külön megállapodás és a tárgyban rendelkező jogszabály hiányában a szállítónak „elvárható gondossággal”, azaz a tudomány és technika elismert szabályai szerint szükséges eljárnia: ezt a színvonalat a szabványok képviselik.

A jogszabályok és szabványok tehát a fenti módon együttesen valósítják meg a műszaki szabályozás összetett rendszerét.

A piac diktál?

Gyakorta felvetődő kérdés a szabványok piaci meghatározottsága. A szabványosítás bizonyos értelemben a termelői és fogyasztói, szolgáltatói és felhasználói érdekek összehangolását, a kölcsönös érdekérvényesítés eszközeinek kidolgozását jelenti, ezzel egyetemben egy közös referenciaalap kialakítását. Ha rátekintünk a szabványosítás folyamataira, nyilvánvaló annak piaci vetülete, ugyanakkor a szabványosítás során érvényesülő, a kompatibilis technológiák kidolgozásához fűződő hosszú távú piaci érdek megfelelő összefüggésbe hozható a megbízható termékekhez és szolgáltatásokhoz fűződő fogyasztói érdekekkel. A szabványok közmegegyezést tükröznek, így bennük végül minden érintett alkalmas hivatkozási alapokra talál.

Miért van szükség a szabványok honosítására?

A nemzetközi szabványok (ISO) beszerzése eleve költségesebb, mint az átültetetté, de nem ez a legfontosabb indok a magyarítás mellett: a szabványok alkalmazói által készített ilyen-olyan, nem hiteles fordítások értelmezési, egyben tehát jogi zavarokat okozhatnak, így nem is lehetnek elégségesek a szabványnak való megfelelés bizonyítására.

Ahogy az MSZT oldalán⁸ olvashatjuk: „Idegen nyelvű szabvány magyar nyelvű változatának megjelentetésére az egyetlen jogszerű, hivatalos megoldás a Magyar Szabványügyi Testület által kiadott, az idegen nyelvű forrásszabvánnyal megegyezőséget garantáló magyar nyelvű nemzeti szabvány. A forrásszabványnak ez az egyetlen lehetséges HITELES magyar nyelvű megfelelője.” Ugyanitt további érveket is találunk annak indoklására, hogy egy idegen nyelvű szabvány fordítása miért nem egyenértékű a magyar nemzeti szabvánnyal való megjelentetésével. Ezek:

„ – engedély nélküli fordítás esetében sérül a szabványokkal kapcsolatos szerzői jog;

- a fordítás pontosságáért, a forrásszabvánnyal való egyezőségért nem vállal felelősséget szabványosító szervezet;
- a fordítás jogállása nem azonos az eredeti (hivatalos, idegen nyelvű) forrásszabvány jogállásával;
- fordítás esetében nincs garancia az eredeti szabvány változásának követésére (pl. szövegmódosítás);
- a fordításból nem derül ki, hogy a forrásszabvány mióta érvényes (ha az még), helyettesít-e, vagy kivált-e más szabványokat;
- a fordításban szereplő szakkifejezések, fogalmak nem egyeztetettek a többi (esetenként több tucat) szabvány által is alkalmazott kifejezésekkel, az összehangolás nem garantált, illetve az eltérésekért senki nem vállal felelősséget.”

Mindamellett léteznek esetek, amikor elégségesnek bizonyul egy ún. „jövőhágyó közlemény” kiadása.

Zárszó

Jelen cikket egy rövid bevezetőnek szántuk a szabványosítás világába. A témával a jövőben is szeretnénk foglalkozni a 3K hasábjain, külön kitérve a könyvtári szabványosítás szervezeti hátterére, avagy – példának okáért – a nemzetközi azonosítás új eszközeire, valamint általában a nemzetközi és hazai szabványosítás újdonságaira, illetve hangsúlyosan foglalkozva a szakmánkat érintő olyan kérdésekkel, mint amilyen például a katalógizálás szabályzatainak megújítása.

JEGYZETEK

1. Bővebben ld.: Garrett, Jeffrey: Books and things: the crisis of representation in German libraries after 1800. http://www.ibrarian.net/navon/paper/BOOKS_AND_THINGS__THE_CRISIS_OF_REPRESENTATION_IN.pdf?paperid=1039014 (2017. január 19.)
2. Bővebben: Dancs Szabolcs: Hírek a könyvtári szabványosítás háza tájáról. Az Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottság megalakulása. Könyvtári Figyelő, 2016 (1) 30-33. <http://ki.oszk.hu/kf/2016/04/hirek-a-konyvtari-szabvanyositas-haza-tajarol/> (2017. január 19.)
3. <https://en.wikipedia.org/wiki/Standardization> (2017. január 19.)
4. 1995. évi XXVIII. törvény a nemzeti szabványosításról, 4. § (1)
5. Sztj. 6. § (1)
6. 1995. évi XXVIII. törvény a nemzeti szabványosításról, 6. § (1)
7. 1995. évi XXVIII. törvény a nemzeti szabványosításról, 6. § (2)
8. <http://www.mszt.hu/web/guest/tevhitek-es-tenyek> (2017. január 19.)